

CENZŪRA IR POTEKSTĖ

Neseniai, atsivertęs Ričardo Pakalniškio dialogus su Lietuvos ir išeivijos poetais („Poezijos kryžkelės”, 1994, Vilnius, Lietuvos Rašytojų sąjungos leidykla), jo pokalbyje su J. Švabaite-Gyliene aptikau poetės nusistebėjimą, kad sovietmečiu, cenzūros metais, mes sugebėjome išsiugdyti tiek šviesių poetų – M. Martinaitį, S. Gedą, J. Juškaitį, Just. Marcinkevičių, J. Degutytę, J. Vaičiūnaite... prozininkus J. Aputį, R. Granauską, B. Vilimaite... paminėti galima būtų kur kas daugiau, pavyzdžiui, kad ir Bronių Radzevičių, vieną iš tų, kurie savo kūrinius pasirašė savo gyvenimu.

Bet ar galėjo būti kitaip?

Ne tik dėl to, kad bet kokia priespauda – ideologinė, ekonominė, socialinė – turi atoveiksmį, skatina jai priešintis kūrybingo žmogaus prigimtį. Ne tik dėl to, kad ir tauta jau buvo išmokusi rūsčias knygnešystės, daraktorystės, pagrindinės knygų leidybos ir platinimo pamokas, siekdama išsaugoti savo kultūrinį ir nacionalinį tapatumą.

Galbūt talentingam žmogui niekur neskirta prisitaikyti – jo kūryba lemtinga tuo, kad visada turi abejoti, klausti, provokuoti.

Mančiau, kad toks kūrybos statusas turi išlikti ir demokratijos bei gerovės sąlygomis, kur kūryba neretai, pačių kūrėjų valia, virsta masinės vartojimo produkcijos dalimi ir sukasi tokiam pat rinkodaros rate, kaip ir kitos prekės. Paradoksalu, bet nepamiršti, kad kūrinys yra ne tik prekė, išmoko anaip tol ne gerovės ir pertekliaus laikas, o cenzūros metai, kuomet tas kūrinys turėjo būti balsu, kalbančiu apie vidinę žmogaus laisvę, balsu, kurio niuansus ir potekstę nuovokus skaitytojas turėjo iššifruoti pats.

Griežtai smerkiant cenzūrą kaip laisvo žodžio varžymą, negalima pamiršti kitos jos pusės, išmokiusios tautą Ezopo kalbos ir skatinusią domėtis poezijos, teatro ir kitų menų potekste. Skaityti ne tai, kas parašyta pirmame plane, bet tai, kas parašyta tarp eilučių. Pavyzdžiui, kryžminis dialogas, gimęs dailininko, poeto ir dramaturgo Arvydo Ambraso, labai anksti išėjusio anapus, bei jo kolegos R. Midvikio pjesėse, kai dviejose scenos aikštelėse kalbama vienu metu, ir du tarpusavyje tarsi nesusiję dialogai sueina į vieną ir suformuoja tik girdimą (o ne užrašytą) rišlų sakinių cenzūros draudžiama tema. Sakinį, kurį cenzūra būtų iškupiūravusi ir kuris savo tikrąją prasmę atskleidžia tik spektaklyje, tik vaidinant, darant reikiamose vietose pauzę, tapdamas labai aštriu skambėjimu ir visiškai nematomas užrašytame tekste. Ir, aišku, įvaro cenzoriui paniką: kaip jis, pjesę skaitydamas, galėjo to nepastebėti!.. Šis neeilinis reiškiny s liko nepastebėtas ir neįvertintas, nesulaukęs nei aptarimo, nei studijos, nors yra unikalus pasaulinei dramaturgijai ir labai aktualus šiandien dar pavergtoms tautoms. Šis dramaturginis atradimas gimė ir buvo realizuotas gūdziais cenzūros siautėjimo laikais. Kiek dar tokių neatskleistų reiškinių mums paliko cenzūros – pasipriešinimo ideologinei linijai – metai?.. Reiškinių, kurie ne tik kad koreguoja teiginius apie uždara ir oficiozinę sovietmečio lietuvių literatūrą, bet ir atskleidžia, kad be valdžios proteguotų rašytojų ir jų ideologiškai teisingų kūrinių būta ir nemaža „nukrypimų nuo normos”?.. O kiek dar tuose pačiuose „ideologiškai teisinguose” kūriniuose esama savotiškos, galbūt paties autoriaus nesuvoktos potekstės – į šį klausimą veikiausiai atsakytų jaunieji literatūros tyrinėtojai, pasiryžę pažvelgti į sovietmečio literatūrą nauju žvilgsniu... Bet ir čia slypi klausukas – ar toks jaunas literatūros tyrinėtojas sugebės įsisavinti, suvokti, sujungti kelių kartų patirtį, ne mechanškai, ne pasitelkdamas metodologinius instrumentus, o vedamas, sakyčiau, poetinės nuojautos, kuri veikiausiai vienintelė padeda įžvelgti tai, kas giliausia, svarbiausia... kodėl ji?.. Galbūt todėl, kad jai svarbiau – mįslė, o ne jos atsakymas.

Eilėraštis gerovės visuomenėje nebėra suvokiamas kaip šifruotos kalbos kūrinys, kaip kūrinys, turintis potekstę. Galbūt taip nebežiūrima ir į literatūrą, ir į kultūrą apskritai. Tai savotiškas pavojaus ženklas. Nebeturėdami mįslės, tik daug aiškių atsakymų, mes rizikuojame tapti tokiais, kokiais mus ir troško padaryti cenzūra. Netrokštančiais klausti ir viską žinančiais iš anksto.

Petras Mendeika

Marcelijus Martinaitis, 1981

Kitame numeryje:

- Įteikta L. Dovydėno premija
- Poezijos pavasario posmai
- A. Motuzas. Birželinės pamaldos

Redaguoja Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com
Maketuoja Jonas Kuprys

Merkinės pavasaris.

Aldonos Žemaitytės nuotr.

KUKUČIO ŽODŽIAI

Kodėl tenai niekas nevaikšto, nelaksto netgi joks vaikas?

– Kukuti, ten dirba žodžius ir juos ten apmoko suprast, ką jie reiškia.

Kodėl ten negirgžda net durys, pro langus niekas nežiūri?

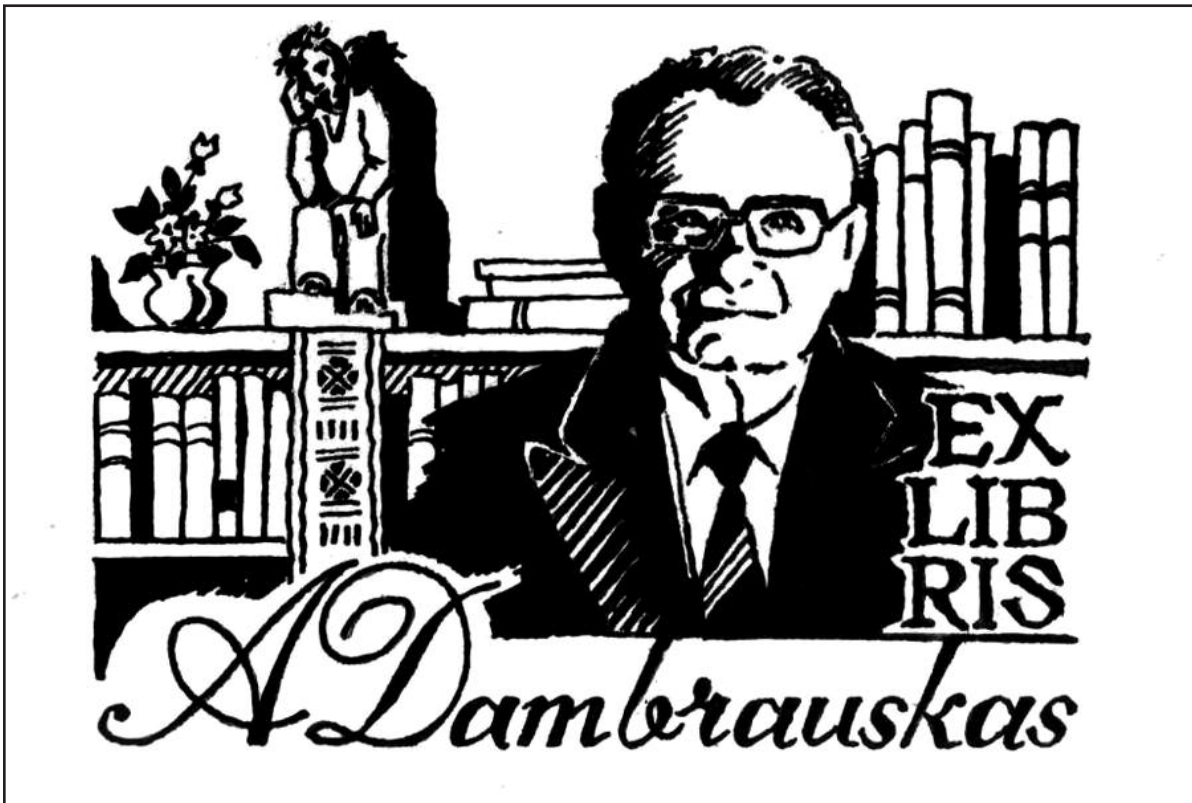
– Kukuti, tau ten dirba žodžius, juos apmoko, kad turėtum ir tu ką kalbėt.

Sakai, jie labai užsiėmę ir nieko nepriima?

– Kukuti, ten saugoja tavo žodžius nuo tavo palaido liežuvio.

Šio šeštadienio Kultūros turinys

- 1-as psl. Petras Mendeika. Cenzūra ir potekstė
- 2-as psl. Aldona Žemaitytė. Po to, kai viskas praėjo
- 3-as psl. Vitalija Bogutaitė. Eilėraščiai
- 4-as psl. Renata Šerelytė. Kristaliniai laiko žingsniai
- 5-as psl. Perpetua Dumšienė. Visa atnaujinti kalnuose
- 6-as psl. Rūta Staliliūnaitė: liūdesio karalienė
- 7-as psl. Lidija Veličkaitė. Paveldo žinių šaltinis

Ekslibrisas, skirtas Antanui Dambrauskui.

Autorius – Adelbertas Nedzelskis

Po to, kai viskas praėjo Antanui Dambrauskui – 100

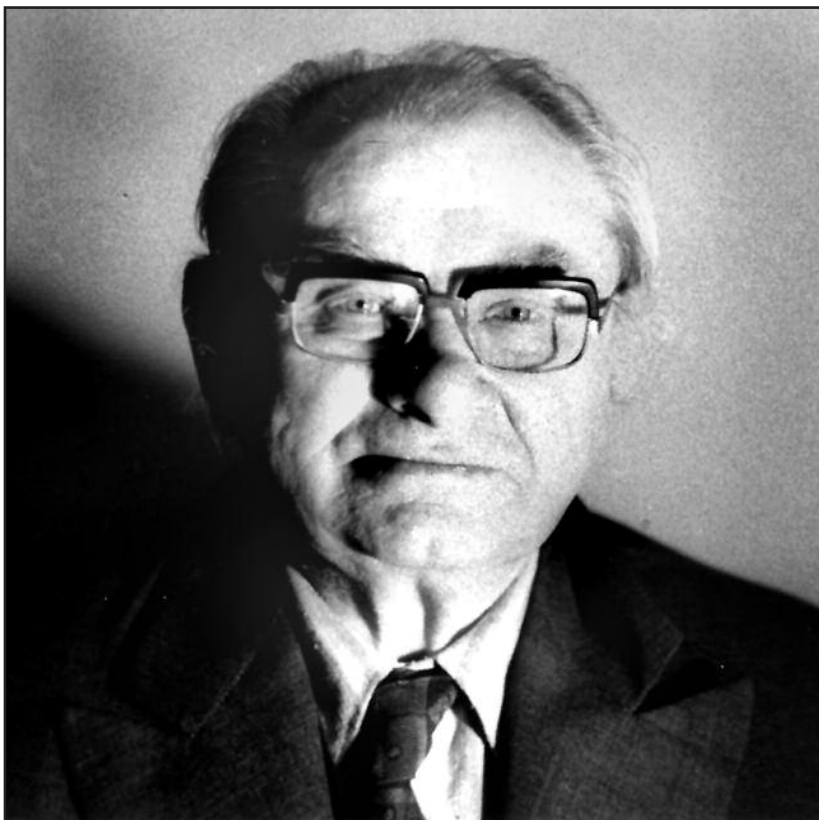
ALDONA ŽEMAITYTĖ

Šių metų vasaryje Druskininkai patylomis paminėjo savo garbės piliečio, mokytojo, vertėjo, rašytojo Antano Dambrausko šimtmetį. Versliame ir materialiam XXI amžiuje mažai kam rūpi Antikos laikų literatūra ir jos korifėjai – Homeras, Sofoklis, Vergilijus, Ovidijus, Aristofanas, Terencijus... Šiandien daug kam net iš humanitarų tie vardai tėra muzikalūs skambesiai – kaip hegzametras, lėtai ošiantis tolimų pietų jūrų garsais. XXI amžius labai pakeitė žmonių mąstyseną ir net pojūčius, tad nieko stebėtino, kad senosios klasikos į lietuvių kalbą vertėjo A. Dambrausko gimimo šimtmečio jubiliejus praėjo nepaminėtas net kultūrinėje spaudoje. Be to, Dambrauskas buvo politinis kalinys ir tremtinys... Šiems laikams tai irgi tam tikra prasme minusas. Kuo labiau tolstą 1990-tieji metai su Nepriklausomybės atgavimo euforija, ši žinia apie žmogaus biografijos momentus darosi mažiau patraukli, nes tai jau nemadinga, o kai kam nepatogu priminti ar prisiminti...

Antanas Dambrauskas atsistoja greta kitų politinių kalinių ir tremties kūrėjų – poeto Antano Miškinio, solisto Antano Kučingio, žurnalistų Juozo Keliučio ir Valentino Gustainio... Sunkiai skverbiasi žinios apie juos, išgyvenusius Sibiro gulagus, į mūsų jaunosios kartos sąmonę. O juk ten buvo ne tik badaujama, mirštama nuo vergiško darbo, bet ir juokaujama, kuriama, dirbamas pozityvus jaunuolių, atsidūrusių lagerinėje mės-malėje, auklėjimo ir švietimo darbas. Ne veltui sakoma, kad daug XX a. antroje pusėje pagarsėjusių mokslininkų ar kitų specialistų paauglystėje ar jaunystėje buvo išėję gulago universitetus. Apie tai pasiskaitykim A. Miškinio „Psalmes“, J. Keliučio „Mano autobiografiją“ arba A. Dambrausko „Viskas praeina“...

Antanas Dambrauskas gimė 1911 m. vasario 9 d. Norkūnuose (Rokiškio r.). Tėvai buvo ūkininkai ir, kaip daugelis ano meto šviesesnių ūkininkų, iš paskutiniųjų leisdami vaikus į mokslus, svajojo, kad jų sūnus bus kunigas. Paklūsęs tėvų norui, A. Dambrauskas 1931 m. įstojo į Kauno tarpdiecezinę kunigų semina-

riją, tačiau po metų pajuto, kad neturi pašaukimo kunigystei. Kadangi ir jaunystėje, ir visą gyvenimą buvo labai sąžiningas, jis nenorėjo nešioti blogo kunigo vardo. Rašytojo J. Tumo-Vaižganto, kuris į seminariją buvo pakviestas klausyti klierikų išpažinčių, padrąsintas išstojo iš seminarijos ir 1932 m. perėjo į Vytauto Didžiojo universitetą, humanitarinių mokslų fakultetą studijuoti senųjų klasikinių kalbų. Atsisakymas kunigystės neatsiliepė jo pažiūroms – išliko uolus katalikas ir mokytojaudamas Kauno gimnazijoje, ir dėstydamas senąsias kalbas Kunigų seminarijoje... Jo katalikybė nesusvyravo nei Sibiro lageriuose, nei tuo labiau, kai iš tremties sugrįžo į Lietuvą ir dėl darbo mokykloje privalėjo prisitaikyti prie ateistinio režimo nuostatų. Nesitaikė. Per gera valius žmones įsidarbines Druskininkų vaikų sanatorijoje „Saulutė“, jis „pavedė“ tuos žmones, sanatorijos ir mokyklos vadovus, pareiškęs: „Tikėjau visą gyvenimą, tikiu dabar ir tikėsiu, kol mokslas pagamins bent vieną gyvą ląstelę.“ Tikėjimas Dievu ir įgimtas humoro jausmas A. Dambrauskui, kaip ir dau-

Antanas Dambrauskas, įžengęs į devintąjį savo amžiaus dešimtmetį...

Nuotraukos iš Adelberto Nedzelskio asmeninio archyvo

geliui „zekų“ bei tremtinių, padėjo išgyventi nepakenčiamomis sąlygomis – iškęsti šaltį, badą, nuolatinį pažeminimą, dirbant sunkiausius darbus. Garbė „Saulutės“ vyr. gydytojui V. Tekoriui, kad, nepaisydamas nemalonumų iš savo vyresnybės, priėmė Dambrauską į darbą, jį globojo ir gynė nuo KGB aktyvistų.

Bet apie viską iš eilės. 1945 m. gruodžio mėnesį, naktį iš 10 į 11 d., Antanas Dambrauskas buvo suimtas sovietinio saugumo. Net neturėjo teisės paklausti, už ką. Užteko, kad jo pavardę per tardymus netyčia paminėjo koks nors suimtas jo pažįstamas ir nebūtinai „pavojingame“ kontekste. Dambrauskui, kaip ir kitiems, pritaikė Rusijos baudžiamojo kodekso 58 straipsnį, o tai reiškė – „tėvynės išdavimas“. (Beje, pagal tą patį straipsnį ir mano tėvas Petras Žemaitis, ūkininkas iš Suvalkijos, atsėdėjo Pravieniškių, Archangelsko, Karagandos lageriuose, kirto mišką prie Jenisiejaus Krasnojarsko krašte.) Taigi gavęs „vaikišką bausmę“ (10 metų kalėjimo), Dambrauskas 1946 m. etapu iškeliavo į „plačiąją tėvynę“. Dar prieš etapą Lukiškėse susipažino su Petru Klimu (jų kameros buvo greta) ir paklausė: „Pone ministre! Ar sutartys ir susitarimai, kuriuos šiandien pasirašinėja Čerčilis, Stalinas ir kiti galiūnai, yra rimti istorijos dokumentai, ar vien vaikų žaidimas, kokiu juos laiko mažne visi kalėjimo gyventojai?“ Klimas pamastė ir ištare: „Deja, kad rimti dokumentai...“

Kalinius atvežė į Čeliabinsko (Uralas) lagpunktą, iš kur po dvejų metų A. Dambrauską permetė į Spaską, ypač žiaurų griežto režimo lagerį prie Karagandos Kazachstane. Buvę Lietuvos ministrai ir kiti aukšti nepriklausomos valstybės pareigūnai tuose lageriuose išgyvendavo tik todėl, kad jaunystėje buvo fizinio darbo užgrūdinti. Beveik visi – Lietuvos ūkininkų sūnūs, kuriuos tėvai per vasaros atostogas spausdavo prie darbo. Pavyzdžiui, 55 metų Petras Klimas Čeliabinske arba Kopeiske kasė griovius, duobes namų pamatams, iškrovinėjo vagonus, bet, anot Dambrausko, atrodė kaip jaunikaitis, nors buvo amžinai alkanas kaip ir visi. Dienos norma būdavo 600 gramų skystos avižinės ar kukurūzinės duonos ir 20 gramų cukraus. Tai pietums. Pusryčiams ir vakarienei – balanda: drumstas vanduo su keliais senais kopūsto lapais. Ištverdavo tie, kurie į savo vargingą gyvenimą mokėjo pažvelgti iš komiškosios pusės. Antanas Dambrauskas buvo vienas iš jų. Štai savo knygoje „Viskas praeina“ jis taip apibūdina kalinių leksiką, mums įdomią ir pažintine prasme. „Menkai temokėjau rusiškai ir iš bendradarbių kalinių rusų galėjau mokytis pirmiausia sodrių, keliaaukščių rusiškų keiksmų. Paprastas „tvojumat“ buvo retas. Dažnai sakydavo: „bogamat“, „christamat“, „spasiteliamat“, „zakonamat“, „krovimat“, „čeloviekamat“, „cariamat“, o įniršę ant prasto įnagio – „instrumentamat“. Ir tik vienintelį kartą per visus dešimt metų girdėjau „stalinalmat“.

Antanas Dambrauskas prisimena vieną atvejį iš judviejų bendravimo su P. Klimu. „Nenumindžiotuose lagerio teritorijos, arba zonos, pakraščiuose iš pavasario pridygo kiaulpienių. Klimas sakė, jog kiaulpienes didžiai vertina prancūzai ir valgo kaip salotas. Ir vadina jas pise-en-lit (leisk lovoje). Kol jų buvo, ir mudu jomis, nusiplovę, pasigardindavom sausą duoną. Rusai į tai žiūrėjo šnairai ir įtariai. „Zapadnyj intelligent““. (Apie kiaulpienes ir iš jų daromas salotas šių eilučių autorei pasakojo dabartinis Kauno arkivyskupas Sigitas Tamkevičius Atgimimo pradžioje, kai tapo Kauno kunigų seminarijos rektoriumi ir teko pas jį lankytis spaudos reikalais. Ne tik pasakojo, bet ir pavaišino „zekų“ skanėstu, pagal jų susikurtą receptą. Ir buvo visai skanu.)

Dambrauskui išgyventi padėjo jo jaunesnysis brolis Petras, gyvenantis tėviškėje, Norkūnuose. Kas mėnesį į Kazachstano lagerius, paskui į Sibiro tremtį siųsdavo siuntinių dėžutes, apsiūtas audeklu. Siuntė iš menkų savo ūkelio išteklių, nes tuo metu jau buvo sukurti kolchozai ir atimti ne tik gyvuliai, bet ir

Nukelta į 8 psl.

VITALIJA BOGUTAITĖ • EILĖRAŠČIAI

ŽUVIS IR DUONA

I

Dar man negimus,
žuvis ir duona buvo padalintos,
todėl aš taip suaugau su žeme,
todėl dabar sunku nuo jos atsikilti.

Kada įbrisiu į šaltą, sraunią upę,
nuplauk mano kūną,
kad sugrįžčiau palaiminta,
nes keturiasdešimt dienų ir naktų
Tu mus buvai apleidęs.

II

Aš tau atnešiu vandens,
kai lūpos degė dykumų kaitroj,
nesidengiau akių,
kai saulė kepino Tave ir smėlį.
Keturiasdešimt dienų ir naktų
aš išdaviau Tave.

Dar man negimus,
žuvis ir duona buvo padalintos,
todėl atleisk, kad sėdžiu ir skaičiuoju
saulės patekėjimus ir nusileidimus,
nes tikiu, kad tik jinai viena,
pakibus plačiam horizonte, judina
žemę.

III

Jeigu šiandien kalbėčiau
apie žvaigždžių gražumą mėnesienoj –
meluočiau,
nes nei žvaigždžių, nei mėnesienos
aš nemėgstu.

Jeigu kalbėčiau
apie skaistumą saulės –
irgi meluočiau,
nesgi saulė atveria mus
nuogybei.

IV

Šiandien aš jums kalbėsiu
apie nakties tamsumą ir nemeluosiu.
Kalbėsiu apie tamsą,
kuri visus sulygina.
Šventąjį ir nuodėmingą
pridengia nepermatoma skraiste.

Kalbėsiu apie tamsą,
kaip apie tėviškę,
kurion gali sugrįžti po dienos darbų.

Palaiminta tamsa.
Palaiminta naktis, pagimdžiusi tamsą.
Palaiminti visi, kurie grįžta tamson.

V. Bogutaitė-Keblienė J. Kuprio nuotr.

RYTIETIŠKO DŽIAUGSMO DETALĖ

I

Jau baigiasi tropikinės liūtys. Tuoj brisim
dumblinom vagom ir žemėn diegsim šlapią ryžio daigą,
palaimintą pirmosios saulės,
kad protėviams, užėjus sausrui,
būtų maisto.

Ir subrenda basos kojos į juodą vagą.
Veiduose dega rudos, rytietišškai liūdnos, akys,
ir niekas nemato jų džiaugsmo (tik pakibus mėnulio
delčia šventvagiškai juokias).

Jau baigėsi tropikinės liūtys.
Ryžių daigų sodinimo liturgija. Geriam jazminų arbatą
susėdę, bet niekas nesako kodėl,
užbaigę sunkią darbo dieną,
sėdim ir kalbam apie jų dievą.

II

Niekas nepylė krikšto vandens ant juodų
ir stangrių plaukų, nemokino maldos į Dievą Tėvą,
nei į Angelą Sargą.
Niekas nepažvelgė į drėgnas jų akis,
kuriomis teka genties ašaros.

Suvežę ryžių derlių, jie renkasi šventyklon,
kurioj nėra nei Dievo, nei šventųjų, tik Buda išdidus
bejausmiai priima jų dovanas.

Laimingi jei sugrįžta į namus, nes nežino,
kad Dievo pažinimui reikia atgailos, kad galvą savo

turi vandeni nuplauti –
ir jei nežino, kad nuo amžių juos drėkino
tik tropikinis lietus.

ALKANIEJI

Paimkit, ką davė man geroji žemė.
Paimkit.
Apsėdę, kaip varnėnai, grobį padalinkit,
Ir bus jums šventė.
Jūsų gyslose teka besotis kraujas,
Ir mediniai dantys prašo aukų.
Paimkit, alkanieji, nepasotinamą
Mano alkį,
Skeveldrų nuotrupas ir
Mane.

SŪNUS IR KAULAI

Nuo pat gimimo dienos mano sūnus
žaidžia su kaulais.

Pirmasis pažinimas buvo kaulas,
pirmasis džiaugsmas buvo kaulas ir
pirmasis žodis – kaulas.

Ir šiandien sūnus jums gali pasakyti,
kad vienintelė realybė yra kaulas ir
vienintelis tikėjimas yra kaulas.

Nes per tiek daug metų jam niekas
nepasakė, kad yra kitas pažinimas,
kad yra kitas džiaugsmas ir kitas
žodis.

DAR NEGALIU

Dar negaliu grįžti, viešpatie.
Noriu vandens.
Noriu dar būti.
Paskambink telefonu truputį vėliau.
Dabar negaliu.
Turiu eiti.

Negaliu sulaukt, viešpatie.
Dar noriu gerti.
Paskambink vėliau
ir pranešk tikrą valandą ir dieną.

Slenka smėlis.
Saulė lenkias.
Linksta mano kojos
smėly –

Artėju į slėnį, viešpatie.
Ten bus vandens?
Gersiu ir sapnuosiu
nebaigtą sapną
viena.

Kristaliniai laiko žingsniai

RENATA ŠERELYTĖ

Gegužės 19-ąją Vilniuje, Rašytojų klube, po lietaus ir vėsių dienų vėl suspindo saulė ir plūstelėjo šiluma. Iš tiesų, Poezijos pavasaris – permainingas kaip pati poezija... O jos tą vakarą teko klausyti apsčiai – Rašytojų klube vyko poetės Vitalijos Bogutaitės kūrybos vakaras „Laikas ir lietus“. Pavadinimas, sakytum, tinkamennis rūškanai dienai, bet argi poezija nėra metaforos menas?.. Ir lietus, ir laikas joje igauna ne tik kitą reikšmę, bet galbūt atveria ir kitas dimensijas.

Vakarą Vitalijos Bogutaitės eilėraščiais pradėjo aktorė Dalia Jankauskaitė. Vienas iš jų buvo apie poeto (o veikiausiai ir apie nereto žmogaus jauseną) – „drambliai miršta vieni“. Salėje susirinkę poetės gerbėjai ir draugai žinojo, kad atėjo susitikti ne su egzaltuota lyrike, kurią įkvėptų, pasak A. Mackaus, „blankstantis beržų sentimentalas“, o su tvirta, gal net kiek rūstoka, savitą balsą ir vietą lietuvių poezijoje turinčia autore. Kadangi labai jau mėgstame viską dėti į „stalčius“, tai ir poetė Vitalija Bogutaitė buvo „įdėta“ – priskirta „bežemių“ generacijai, kuriai priklausytų Liūnė Sutema, Algimantas Mackus, Antanas Škėma. Vakarą vedusi literatūrologė Žydronė Kolevinskienė ypač pabrėžė V. Bogutaitės kaip poetės kūrybines sąsajas su A. Mackaus kūryba – kad šis autorius buvo ir tebėra poetei itin svarbus, pri-

Iš kairės: poetė Vitalija Bogutaitė, literatūrologė Žydronė Kolevinskienė, prie mikrofono – kritikė Donata Mitaitė

Povilo Mendeikos nuotraukos

Didelį pluoštą savo eilėraščių vakaro metu perskaitė ir pati Vitalija Bogutaitė – turėjome progą išgirsti autentišką poetės skaitymo manierą, jos sakinio ritmiką, pauzių niuansus. Itin netradingos ir įdomios buvo jos eilutės apie tamsą, kuri yra „palaiminta“, nes visus sujungia, užuot išskyrusi ir apnuoginusi, kaip kad atsitinka šviesoje. O kadangi V. Bogutaitės eilėraščių struktūra, sakyčiau, yra loginė, nuosekli, jų reikia klausytis dėmiai ir nemiegant – tuomet atsiskleidžia nemažai savitų, tik atidžiam klausytojui atsiveriančių atradimų.

Savo įžvalgomis apie poetės kūrybą pasidalijo ir kritikė Donata Mitaitė, prisipažinusi, kad prisibijo Vitalijos Bogutaitės, nes ji atrodanti tokia griežta ir tiesiakaibė. Tokia ji netgi interviu su Ričardu Pakalniškiu (Vitalija Bogutaitė: „Mes perėjome patį tiltą“, kn. „Poezijos kryžkelės“, 1994, Vilnius). Bet kritikas nusipelno būti apkultas, pasakė Donata Mitaitė, – už ką, nenuklausiau, bet Vitalijos Bogutaitės veido

išraiška bylojo, kad to veikiausiai bijotis nereikia. Užtat ir kritikė, lengviau atsiptusi, jau ramiai pasidalijo savo mintimis su klausytojais, plačiau pakalbėjusi ir apie Eglės žalčių karalienės mito transformaciją poetės kūryboje, ir apie šios poezijos aštrumą, kuris savaip liudija kūrybos harmoniją. Buvo aptartos V. Bogutaitės knygos, išvelgiant jų vidinę drausmę ir kartu – harmonizuojantį kalbėjimą, kuriuo, pasak D. Mitaitės, ypač pasižymi eilėraštis „Lietus ir laikas“. Regis, vakaro metu jis buvo perskaitytas netgi du kartus – ir kritikės, ir aktorės D. Jankauskaitės, turbūt taip išėjo netyčia, bet tai pasirodė labai simboliška ir tiesiog – gražu.

Vakarą ir vandens motyvus prasingai papildė renginio metu smuiku ir fortepijonu atliekama muzika. Ji labai derėjo ir su eilėraščiais, kurių klausytojai išgirdo tikrai nemažai – matyt, ne veltui vakaras taip ir pavadintas.

Na, o renginio pabaigoje poetę dar užklupo ir klausimai iš salės bei iš vakaro vedėjos. Bet kadangi V. Bogutaitė bu-

vo prašiusi ilgų klausimų neuždavinėti, nes ji nemėgstanti ilgų atsakymų, tai sužinojome, kad poetė yra ne tik chemikė ir mokytoja (štai iš kur tas jos „rūstumas!“.. V. Bogutaitė prisipažino, kad jos mokiniai, nesutramdomi bernai, buvo praminę ją „killer Keblys“...), tačiau ir kristalografė (kas tai yra, V. Bogutaitė trumpai ir išsamiai paaikškino sudomėjusiems klausytojams). Buvo klausimų apie tėviškę ir namus – poetė atsakė esanti „padalinta“: namai – ir Amerikoje, ir čia, Vilniaus senamiestyje. Dar jai labai patinka indėnų menas ir kultūra (bet – taiki kultūra, nes karingumo ir ji pati turinti su kaupu).

Taigi tokia smagia gaida ir užsibaigė šis vakaras – giedras, šiltas, lijo nebent gėlių puokštėmis, skirtomis vakaro kaltininkei.

O nuo Rašytojų klubo sienų žvelgė Juozo Šalkausko nuotraukose įamžinti Poezijos pavasarių dalyviai: visi kaip gyvi, sustabdyti, regis, tik akimirkai, ir vienoje, regis, tikrai išvydau ir Vitaliją Bogutaitę, besiklausiančią skaitomos poezijos.

Kaip laiko, kuris kristaliniais žingsniais eina pro šalį, ir bene tik poeto ausis gali išgirsti jo tyliai skambančius žingsnius... □

Gėlės Vitalijai Bogutaitei.

pažino ir pati poetė. Vakaro metu, jai beskaitant eilėraštį, kuriame kaip pasikartojantis refrenas skambėjo eilutės „juodaodė mano kraujo motina“, ir man į atmintį, dar iš studijų universitete, sugrįžo ritmiškoji A. Mackaus eilutė apie juodaodę Mariją...

Ž. Kolevinskienė supažindino klausytojus su V. Bogutaitės kūryba, paminėjo garsius kritikus, rašiusius apie poetės knygas – Algirdą Titų Antanaitį, Rimvydą Šilbajorį, Viktoriją Daujotytę. Priminė susirinkusiems, kad poetė yra išleidusi keturis eilėraščių rinkinius: „Veidrodis jūros dugne“ (pirmasis rinkinys, labai gražiu ir dėkingu vaizduotei pavadinimu, 1960), „Laikas ir lietus“ (1969), kuriame yra ciklas „Dainuoki, broli, savo likimą“, skirtas A. Mackui, „Po vasaros“ (1976) ir „Kelionė“ (1989), išleista Lietuvoje, gražiai iliustruota Ramunės Vėliuvenės – dailininkės, kuri, pasak V. Daujotytės, itin giliai jaučia archajišką, mitinę kūrinių sanklodą. O mitinės temos V. Bogutaitės eilėraščiuose aptinkamos, ypač ryški Eglės žalčių karalienės mito transformacija. Be abejo, literatūrologė pabrėžė ir F. G. Lorcos, ir T. S. Elioto, ir S. Plath įtaką – to neneigė ir pati poetė, išskyrusi S. Plath kūrybą kaip jai labai svarbią ir egzistenciškai artimą.

VAKARO TYLA

Viskas nutilo.

Tik dantračių tarškėjimas,
sukant šią šaltą ir didelę žemę,
ardo vakaro tylą,
nes plieniniam dangui įsakyta tarnams
sukti ir sukti šią šaltą ir didelę žemę.
Sukti dieną ir naktį, kad nebūtų žemėje tylos,
kad dantračių tarškėjimas griautų tylą,
kad neužmigtumėm, nebaigę darbo.

Viskas sukasi.

Ir dantračių tarškėjimas,
sukant šią šaltą ir didelę žemę,
skaldo mūsų vakaro tylą

Visa atnaujinti kalnuose

Vaizdas, plaukiant Keturių Kantonų ežeru

PERPETUA DUMŠIENĖ

Kalnai kultūros istorijoje jaučiami kaip tam tikras dvasinės laisvės simbolis. Alpių kalnai – lietuvių inteligentijai siekiamybė, į kurios baltas aukštybes žvelgdami, jie lyg pasitikrindavo savo idealus.

2011 metų pavasarį nemaža Lietuvos nevyriausybinų organizacijų grupė išvyko į Šveicariją ieškoti savo iškilių žmonių paliktų dvasinės kultūros pėdsakų ir kartu pristatyti savo dabartinės kultūros problemas Šveicarijos lietuviams. Pakiliai ir vaizdingai tariant – išvykome *visa atnaujinti kalnuose* – idealus, kūrybines galias, netgi po atšiaurios žiemos gerokai sumenkusius meilės žmogui ir pasauliui išteklius.

O viskas prasidėjo nuo knygos „Lietuvių rašytojų takais Šveicarijoje“, 2009 metais išleistos Šveicarijos Lietuvių Bendruomenės. Šią unikalią knygą perskaičiau daugybę kartų. (Kiek pamenu, tai ji buvo pristatyta ir „Draugo“ „Kultūros“ priede.) Ir vis labiau ėmiau puoselėti mintį – tai, apie ką rašoma knygoje, pamatyti savo akimis. Praėjo bent pora metų, kol pavyko prikalbinti bičiulius iš nevyriausybinų organizacijų ruošti kelionei, užmegzti ryšius su Šveicarijos lietuvių bendruomene, sutarti dėl bendrų kultūros renginių. Visą su manymo organizacinę pusę Lietuvoje ėmėsi tvarkyti gabi organizatorė Dalia Poškienė – LUMA (Lietuvos universitetų moterų asociacijos prezidentė), knygų klubo (XXVII knygos mėgėjai) pirmininkė. Pasitelkusi į pagalbą aktyvesnius žmones, aptarė būsimos kelionės tikslus ir darbų planą. Šveicarijos lietuviai mūsų sumanymą palaikė ir pasiūlė, kai atvyksime, Ciuriche surengti bendrą švietėjišką-literatūrinę konferenciją „Laiko ženklai kultūros istorijoje“.

Tam buvo ir oficiali proga – dešimtmetį švenčiantis Ciuricho *Lietuviškos Knygos* klubas. Būtent

šio klubo narių didžiausias kūrybinis darbas ir yra knyga „Lietuvių rašytojų takais Šveicarijoje“, kurios jai galėtų pavydėti bet kurioje šalyje esanti lietuvių bendruomenė. Šios knygos kūrėjai su mumis bendravo ne tik konferencijos metu, bet ir lydėjo tam tikrais maršrutais pažintinės kelionės „Lietuvių rašytojų takais Šveicarijoje“ metu.

Šveicarijos Lietuvių Bendruomenės tinklapyje ilgą laiką žmonės į konferenciją Ciuricho Maria Lourdes katalikų bažnyčios Mažojoje salėje kvietė skelbimas:

Šiais metais mūsų klubui sukanka 10 metų. Šią gražią sukaktį norime pažymėti švietėjiška-literatūriniu konferencija su gausiu būriu svečių iš Lietuvos, kurie taip pat nepaprastai myli knygą ir Lietuvą. Tai – Lietuvos XXVII Knygos mėgėjų draugijos ir Lietuvos universitetų moterų asociacijos (LUMA) atstovai. Jie ne tik dalyvaus konferencijoje, bet atvyksta į pažintinę kelionę „Lietuvių rašytojų takais Šveicarijoje“.

Ir mums, svečiams iš Lietuvos, pavyko 2011 metų pavasarį pirmiausia sutikti Šveicarijoje – ten, prie garsiųjų Reino krioklių, pamatėme pirmąsias šių metų žibuokles. Dviejų pavasarių – Šveicarijoje ir Lietuvoje – išgyvenimai užaštrino emocijas ir tiesiog studentišką ūpą vėl atvirai stebėtis ir džiaugtis pozityviais kultūros reiškiniiais.

Svarbiausia, kad daug ką apgalvoti skatino ir labai šauni bendrakeleivių kompanija. Į kelionę išsirengė keletas Lietuvos nevyriausybinų organizacijų aktyvesni žmonės. Tai visų pirma tarp organizatorių paminėti LUMA ir XXVII knygos mėgėjų draugijos aktyvistai, bet į kelionės draugiją pakvietėme ir daug kitų pilietiško žmonių iš Lietuvos *pagražinti draugijos, Vytautų klubo, Stasio Šilingo draugijos, Zanavykų draugijos*. Su mumis kartu keliavo ir žurnalistų, rašytojų, žmonių iš įvairių kultūros institucijų, etninės kultūros globos organizacijų; taip pat žmonės, kolekcionuojantys lietu-

Keturių Kantonų ežeras

viškus pašto ženklus ir žemėlapius bei rengiantys jų parodas, rašantys Lietuvos tiltų istoriją. Vyko ir bibliotekininkų, ir Lietuvoje šiuo metu vis populiarėjančių kultūrinių bendruomenių atstovų, muziejininkų. Buvome pasikvietę ir svečių iš Latvijos.

Kelionės metu mes, tarsi kokia keliaujanti mobilus Kultūros akademija, dešimt dienų nuolat diskutavome įvairiausiais kultūros klausimais. Laiko tam buvo pakankamai, nes į abi puses teko nuvažiuoti autobusu apie 5000 kilometrų. Reikia pasakyti, kad labai puiki diskusijų žadintoja buvo ir kelionės gidė – Teodora Dilkenė, labai pasisventusi savo darbui, talentinga ir diplomatiška moteris, pagal išsilavinimą geografė, o pagal pomėgius – aistringa kultūros propaguotoja ir žinovė. Mūsų kelionei jos turizmo firma „Kelionių laikas“ parėngė unikalų specialų kelionės planą.

Labai norėčiau, kad man pavyktų papasakoti, kas toje kelionėje pasirodė svarbiausia, kokios naujos mintys ir idėjos išsikristalizavo, nušviestos kalnynų spindesio.

Bandymas suvokti kultūros jungtis

Ruošdamasi konferencijai, kurioje ir man teko skaityti pranešimą, atidžiai studijuodama knygą „Lietuvių rašytojų takais Šveicarijoje“, pastebėjau labai svarbius faktus – daugelis Lietuvos inteligentų laikotarpiu iki Antrojo pasaulinio karo išsi-

Šveicarijos Lietuvių Bendruomenės pirmininkė Jūratė Caspersen Rigi Kulm su lietuvių grupe.

P. Dumšienės nuotraukos

Nukelta į 8 psl.

Rūta Staliliūnaitė: *liūdesio karalienė*

Kai pasiekė žinia, kad mus visiems laikams paliko legendinė Lietuvos aktorė Rūta Staliliūnaitė, viena pažįstama kritikė pasakė: „Mirė liūdesio karalienė...“ Ilgai galvojau apie tuos žodžius ir jie man kažkaip savaime tapo šio rašinio *motto*. Iš tikrųjų, liūdesys, įvairios jo atmainos buvo Rūtos pasaulėjautos, jos egzistencijos savastis. Ji svajojo apie tobulesnį, gražesnį, doresnį pasaulį, apie tauresnius žmonių santykius, ji pati stengėsi, kad jos kuriami personažai tą jos svajonę liudytų. Lietuvos scena nebuvo itin turtinga žymių aktorių, pažvelgus atgal, ten išsirikiuotų vos kelios grynakraujės primadonos – Ona Rymaitė, Monika Mironaitė, Rūta Staliliūnaitė... Greta jų – Eugenija Pleškytė, Doloresa Kazragytė, Gražina Balandytė, Dalia Storyk, Jūratė Onaitytė, Rasa Samuolytė. Ta eilė juda, vieni vardai nueina į praeitį, kiti keičia vietą, ateina nauji.

Rūta sukūrė daug skirtingų, dažniausiai pagrindinių vaidmenų. Labai gerų ir vidutiniškų. Kokybė priklausė nuo aplinkybių – nuo dramaturgijos, nuo režisieriaus, nuo laikmečio ir gal net nuo žiūrovų. Nuo sutapimo su pačios aktorės asmeniu. Jau pirmieji vaidmenys, dar Henrikui Vancevičiui vadovaujant teatrui – Kleopatra „Antonijuje ir Kleopatroje“ bei Jurga „Baltaragio malūne“ (rež. Stasys Motiejūnas) rodė bręstant didelę artistę, kuri niekuomet nebus pasyvi režisūrinių užduočių vykdytoja. Iš pat karto per vaidmenį jau spinduliavo pačios aktorės vidus, jos nerami, trokštanti jausmų pilnatvės ir tiesos siela. Stebino

Lietuvių teatro primadona Rūta Staliliūnaitė

įvairovė: teisingumą ikūnijantis liūdnas Korčako karalius Motiejukas, elegantiškoji ir išradingoji linksmuolė Merė Popins spektakliuose vaikams, visus žavėjo pažeidžiama, tragiška, bet tvirtos dvasios Barbora Radvilaitė, nuodėmingos meilės, paniekintos motinystės pakąsta Marija Pikulienė „Grasos namuose“, begėdiška goduolė Ūbienė, gėlą slepianti, panaši į naktinę plaštakę Sara „Ivanove“. Kas tarp jų bendra? Greičiausiai Rūtos sukaupumas, maksimalizmas, siekimas viską padaryti preciziškai, tobulai. O kiek dar čia galėtume išvardinti kino vaidmenų, įprasminusių lietuviškąjį kinematografa. Rūta, kaip ir Monika Mironaitė, scenoje gebėjo meistriškai keistis, valdė įvairius savo balso registrus ir mokėjo kalbėti tokiu balsu, kokio reikalauja vaidmuo. Daugelyje jos dramatiinių vaidmenų būtent balsas perteikdavo jos kentėjimą, troškimą, liūdną susitaikymą.

Rūta dirbo su įvairiais režisieriais. Su daugeliu sutardavo. O jie – Henrikas Vancevičius, Stasys Motiejūnas, Jonas Jurašas, Eimuntas Nekrošius – joje matė ir jautė tai, ką matė ir ji pati, ir daugelis žiūrovų. Dažniausiai lyrišką dramatinę neramios sielos, savito braižo aktorę. Tvirčiausi dvasiniai ir

kūrybiniai ryšiai ją siejo su Jonu Jurašu. Atsisveikindamas su jam ištikima aktore ir drauge, režisierius parašė: „*Ji buvo gyvas meninės ir moralinės kančios kamertonas, ir tai turbūt nusako jos kūrybos ir gyvenimo credo. Ji buvo vienuoliškai susikaupus kūrybai, savęs išsižadėjus, totališkai atsida-
vus tarnauti scenos mūzai*“. Gal klystu, bet man atrodo, kad kitu, kitokiu žvilgsniu į ją žvelgė Jonas Vaitkus. Jis nemėgo pernelyg didelio jausmingumo, jį tikriausiai erzino trapūs, sentimentalūs jautriaodžiai, iš kurių jam magėjo pasišaipyti ir net pasityčioti, drauge apsaugant juos nuo šampo. Ar ne todėl jis Rūtai, jau išgarsėjusiai Barbaros vaidmeniu, kultine tapusiai artistei davė vaidinti Ūbienę „Karaliuje Ūbe“, maža to – revoliucionieriaus motiną „Paskutiniuosiuose“, Krupskąją „Mėlynuose žirguose“. Ir ką jūs manot? Visi tie vaidmenys buvo puikiai suvaidinti. Nes ji vaidino ne abstrakčias jai svetimo pasaulio veikėjas, o savo tiesą ginančias, gyvenimo dramą išgyvenančias moteris, žmones. Nors Rūta, esu tikra, nuo tų vaidmenų tikriausiai pykino... O atokvėpiui Vaitkus jai davė suvaidinti fru Solnes „Statytojuje Solnese“ – liūdną, savo vaikus praradusią, vyro nemylimą moterį. Rūta vieninteliame monologe tą kenčiančią sielą išskleidė taip jautriai, taip santūriai ir iš gilumos, kad fru Solnes vaidmuo man rėžte iširėžė atmintin ir norisi jį lyginti su Barbaros vaidmeniu. Kine ir televizijoje ji puikiai vaidino ir senyvas moteris. Ir tai nestebina, nes Rūta labai mylėjo savo močiutę ir mamą, iki paskutinio atodūsio jas globojo, prižiūrėjo, guodė. Senatvę ji matė ir pažino iš arti.

Rūta nebuvo tik aktorė, primadona, ji buvo **artistė** plačiausia ir geriausia žodžio prasme, apėpusi įvairias gyvenimo sferas, giliai domėjosi literatūra, daile, muzika, dalyvavusi visuomeniniame gyvenime. Ji reiškėsi kaip skaitovė, mėgo skaityti moterų poeziją (nors šioje srityje turėjo rimtų konkurenčių). Ji buvo puiki kalbėtoja, patraukianti savo žavesiu, intelektu, gebėjimu dialoguoti ir ūmai reaguoti. Ir atvirumu, kuris liudijo pasakytų žodžių tikrumą. Jai rūpėjo Lietuvos ir Kauno reikalai. Ji grūmėsi su valdininkais formalistais, visuomet kovojo už teisybę, už natūralius žmogiškus dalykus. Drauge su kitais šviesuoliais keletą metų rūpinosi Šv. Gertrūdės bažnytelės išsaugojimu ir likimo valia būtent ten buvo trumpam pašarvota prieš ją sudeginant...

R. Staliliūnaitė – Barbora Radvilaitė, 1972

R. Staliliūnaitė – Kleopatra „Antonijuje ir Kleopatroje“

PAVELDO ŽINIŲ ŠALTINIS

LIDIJA VELIČKAITĖ

„**N**e vieną šimtmetį Lietuvos šviesuoliai kaip išmanydami po kruopelytę kaupė žinias apie tautos praeitį ir lyg brangiausias senolių relikvijas paliko ateities kartoms unikalų savasties lobyną,“ – taip rašo Tėvynės pažinimo draugijos valdybos pirmininkas dr. Kazys Račkauskas naujo leidinio „Tautotyros metraštis“ vedamajame straipsnyje „Naujas tautotyrininkų aruodas“. Tėvynės pažinimo draugija (TPD) 1989–2009 m. leido laikraštį „Gimtinė“, kuriame savo nuveiktus darbus tautotyros srityje, įvairias įžvalgas spausdino šios draugijos nariai. Laikraštis tarsi suvienydavo visus įvairiuose miestuose išsibarsčiusius TPD narius. Nuo 2010 metų TPD pradėjo naują pažintinį projektą „Į savasties aruodą – brandūs paveldo grūdai“ ir kaip laikraščio „Gimtinė“ tąsą nusprendė leisti mokslinės krypties kasmetinį straipsnių rinkinį „Tautotyros metraštis“. TPD valdyba sudarė redakcinę komisiją, kuri pasiūlė devynis metraščio teminius skyrius: „Asmenybė ir tauta“; „Istorijos aidai“; „Lietuvių kovos dėl laisvės“; „Tradicinės kultūros paveldas“; „Gimtiosios kalbos sargyboje“; „Iškilūs tėvynainiai“; „Muziejai ir paminklai“; „Recenzijos ir apžvalgos“; „Tautotyros sąjūdžio 2010 metų kronika“. Tėvynės pažinimo draugijos Vilniaus skyrius, vadovaujamas Birutės Mikulytės, balandžio 2 dieną Marijos ir Jurgio Šlapelių name-muziejuje surengė tautotyros savanorių popietę „Paveldo žinių šaltinis“, kuri buvo skirta „Tautotyros metraščio“ I tomo sutiktuvėms.

Metraščio sudarytojas dr. Kazys Račkauskas pateikė nuveikto darbo ataskaitą, „stojo prieš kolektyvinį teismą“ tų žmonių, kurie pateikė straipsnius, rengė medžiagą ir kurie parėmė leidinį. Ar jo darbas buvo prasmingas, ar jis suteikė vilčių, ar nuvylė, spręs skaitytojas, paėmęs knygą į rankas. Pirmininkas žiūri į nuveiktą darbą ne kaip į šventę, bet kaip į pabaigtuves, ne kaip į džiaugsmą, o kaip į didelio darbo pradžią. Jam ši knyga – tai naujas TPD aruodas, kuris kaip tautos avilys atviras visiems čia nešti savo pažinimo medų ir jį kaupti. Nes draugija tam ir įsteigta, kad tarnautų ne tik sau, bet ir visuomenei. „Visi, kurie nors po kruopelę renka, yra tautos paveldo nešėjai“, – pabrėžė pirmininkas. Pagrindinis TPD narių pašaukimas – tautos paveldo tyrinėjimas ir jo įprasminimas anksčiau – laikraštyje „Gimtinė“, o dabar – leidinyje „Tautos metraštis“.

Metraščių pirmininkas įvardija kaip TPD seklyčią, į kurią reikia užklysti ne tuščiomis, o su atradimais, pasidalijant jais su visuomene. Metraštis – tai draugijos narių vienerių metų nuveiktų darbų rinktinė. 33 autoriai pateikė 47 straipsnius, kai kurie ir po keletą. Leidiniui nuoširdžiai talkino devyni redaktoriai. Tačiau dr. K. Račkauskas prisipažino, kad gal per mažai iš redaktorių reikalavo, pasilikdamas sau didžiausią darbo krūvį.

Pirmininkas priminė ir TPD išleistas knygas: autorių kolektyvo parengtą monografiją „Aukštadvaris“ (2002 m.), tautotyrininkų biografinį žinyną „100 tėviškės žinovų“ (2001), straipsnių rinkinį „Lietuvos deimantukai“ (2008 m.), kaimo paveldo knygą „Bekštonys“, kurią pats išleido (2009 m.), žemaitės Elenos Mažeikienės knygą „Tučiai – Žemaitijos kertelė“ (2010 m.) ir daugelį kitų.

O susirinkusieji prisiminė šio nenuilstančio kultūros darbininko veiklos įvertinimą Lietuvos Respublikos Seime – Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto pirm. Valentino Stundžio Padėkos raštą dr. Kaziui Račkauskui už jo ypatingą indėlį puoselėjant lietuvių kultūrą, už jo ypatingą indėlį kuriant ir darant didelius darbus Lietuvos valstybei.

Etnologė Gražina Kadžytė, „Tautotyros metraščio“ skyriaus „Tradicinės kultūros paveldas“ redaktorė, džiaugėsi gražiai apipavidalintu solidžiu leidiniu. Tačiau G. Kadžytė pastebėjo, kad leidinyje galėtų būti daugiau draugijos atributikos. Metraštis turi ISSN indeksą. Tai reiškia, kad į metraščių galima įtraukti ir mokslinę visuomenę.

Istorikas dr. Mindaugas Tamošiūnas „Tauto-

tyros metraščio“ skyriuje „Gimtiosios kalbos sargyboje“ išsamiaame straipsnyje „Ar galime būti ramūs dėl lietuvių kalbos?“ klausia, kodėl pasigirsta kalbos apie lietuvių kalbai gresiantį pavojų. Visi skaitome knygas, laikraščius, tačiau gana dažnai kai kurių žodžių negalime perskaityti, o kai kurių ir suprasti. Ir visa tai prasidėjo kartu su nepriklausomybės atgavimu. Kai kas labai išijautė į „europintojų“ vaidmenį ir tam talkina Lietuvių kalbos komisija, 1997 m. nutarimu nusprendusi, kad mokslinėje informacinėje literatūroje tam tikrus terminus ir pavardes lietuviškai rašyti netinka. Pastangos įtikinti Lietuvių kalbos komisiją ir mūsų valdžią, kad tai yra absurdas, nedavė rezultatų. O juk Konstitucijos 14 straipsnis skelbia: „Valstybinė kalba – lietuvių kalba“!

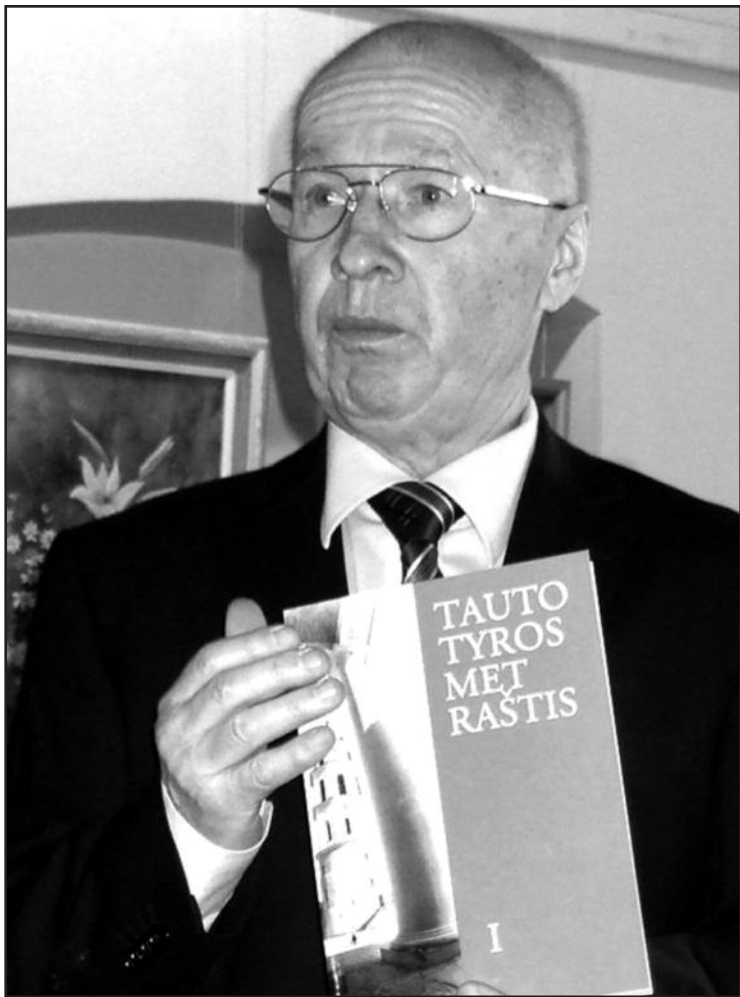
Visuomeninis sambūris „Patirtis“ (pirmininkas – akademikas Jonas Kubilius) kovo 26 d. priėmė viešą kreipimąsi į Lietuvos Respublikos Prezidentę Dalią Grybauskaitę „Dėl visiems priimtino sprendimo tikrinių svetimybių vartosenos klausimo“. Jame prašoma, kad LR Seimui atskaitinga Lietuvių kalbos komisija kuo greičiau pašalintų antikonstitucinės lietuviškų tikrinių svetimybių vartoseną ribojančias 1997 m. nutarimo nuostatas. Kreipimąsi pasirašė daugelio organizacijų atstovai, tarp jų ir TPD pirmininkas dr. K. Račkauskas. Kreipimosi tekstas paskelbtas laikraštyje „Lietuvos aidas“ gegužės 7 d. Nr. 102–105.

Dar viena svarbi TPD veiklos sritis – projektas, kviečiantis į skaudžios praeities talką „Pirmosios tremties iš Lietuvos į Sibirą 1941 m. 06. 14 –15 d. aukos ir jų kančios“, pradėtas įgyvendinti 2011 m. sausio mėnesį. Jo tikslas – minint pirmosios tremties į Sibirą 70-metį surinkti kuo daugiau gyvosios atminties faktų ir medžiagos apie okupacinės valdžios pradėtą vykdyti lietuvių kalbos genocidą. TPD valdybos mokslinė konsultantė istorijos klausimais dr. Nastazija Kairiūkšytė, minėto projekto ekspedicijos vadovė, metraščio autorė ir skyriaus „Istorijos aidai“ redaktorė, pabrėžė, kad 1941 m. buvo ištremta labai daug mokytojų – iš kiekvienos apskritys po kelias dešimtis. Ištremė tuos, kurie ugdė tautiškai sąmoningą, patriotiškai nusiteikusį jauną žmogų. Gana sunku surinkti žinias apie išvežtuosius, kadangi dažnai neberandame net jų vaikų. Ieškodama archyvuose medžiagos apie 1794, 1831 ir 1863 metų sukilimus, dr. N. Kairiūkšytė pastebėjo, kad didžioji dalis lietuvių visada siekė atsiskirti nuo Lenkijos. Ji aptikusi leidinuką apie 1831 m. sukilėlius, kurie, susibūrę Paryžiuje, leido laikraštį ir jame skelbė siekį turėti nepriklausomą Lietuvą. Lenkai juos išjuokė, sakydami, kad nėra jokių lietuvių – yra tik lenkai. Pranešėja norėtų, kad studentai diplominiuose darbuose nagrinėtų istorinius faktus, įrodančius, kad Lietuva nuo amžių siekė būti nepriklausoma, niekada nebuvo susitalkiusi su mintimi atsisakyti savo tautiškumo ir susijungti su kita tauta. Žinoma, buvo visokių lietuvių, tačiau būtina parodyti tuos tautiečius, kurie ir sunkiomis sąlygomis nenutautėjo. Studentų indėlis turėtų praturtinti metraščių naujais atradimais bei įžvalgomis. Lygiai taip pat studentai kartu su dėstytojais galėtų patyrinti 1941 m. birželio sukilimą ir tremtį. Dr. N. Kairiūkšytė padėkojo dr. Kaziui Račkauskui ir jo žmonai Linai už atliktą didžiulį darbą rengiant „Tautotyros metraščių“ ir išreiškė viltį, kad ateityje jų triūsas bus deramai įvertintas.

Publicistė Irena Tumavičiūtė, kalbėdama tremčių ir antisovietinio pasipriešinimo tema, pastebėjo, kad iki šiol daug šmeižtų apie 1941 m. ir vėlesnius įvykius sovietų ir nacionalsocialistų okupuotoje Lietuvoje aptinkama publikacijose anglų ir vokiečių kalbomis, kurios, be to, „iliiust-

ruotos“ suklastotomis nuotraukomis. Kai buvo aptariama Vilniaus ir Austrijos miesto Linco, kaip 2009 m. Europos Kultūros sostinių, programa, apie renginius abiejose sostinėse plačiai rašiusi Austrijos žurnalistė Judita Levonig (J. Lewonig) siūlė programos rengėjams į Vilniaus Kultūros sostinės programą įtraukti partizaninį pasipriešinimą, pakviečiant laisvai vokiškai ir angliškai kalbanti metraštininką Albiną Kentrą, turintį daug dokumentinės medžiagos antikomunistinio pasipriešinimo tema. Tačiau lietuviai atsisakė.

I. Tumavičiūtė kalbėjo: „Laisvės kovotojams neatsirado vietos Kultūros sostinės programoje „Kinas mieste, miestas kine“ – nuo birželio 17-osios iki rugpjūčio 20-osios gražiais vasaros vakarais po dvi valandas ir ilgiau buvo rodomi Lietuvos ir užsienio autorių filmai – viso 20. Tikras pasityčiojimas iš Lietuvos laisvės kovotojų buvo liepos 29 d. Vilniaus pranciškonų vienuolyno erdviame kieme rodytas „dokumentinis“ filmas „Vilniaus partizanai“ (vėliau rodytas ir Kaune). Išvydome nema-

Dr. Kazys Račkauskas pristato „Tautotyros metraščio“ I tomą

žai vyrų ir moterų, kurie nacionalsocialistinės Vokietijos okupacijos metais plėšė Vilniaus krašto ūkininkus, vadindami tai „ekonominėmis akcijomis“, leido nuo bėgių traukinius, sprogdino pienines ir pan. Dėl jų teroristinių akcijų kentėjo lenkų ir lietuvių ūkininkai, kuriuos naciai sušaudydavo kaip įkaitus. Bet šito filme neišgirdome. Net 130 minučių nemokamai rodomas filmas dezinformavo žiūrovus. Antai tarp „partizanų“ matėme daugeliui pažįstamą Henriką Zimą, kurio diegtos komunistinės-antisionistinės ideologijos padarinius iki šiol jaučiame.

Filmo viršūnė buvo tų „herojų“ nuotrauka.

Taip tikriesiems Lietuvos laisvės gynėjams naktinių filmų programoje ir neliko vietos. O buvo gera proga papasakoti ir Lietuvos jaunimui, ir Vilniaus svečiams apie Lietuvos patriotų kovą su komunizmo hidra“.

I. Tumavičiūtė į tai atkreipė dėmesį ne tik primindama prokomunistines Europos kultūros sostinės programos nuostatas, programos rengėjų istorijos neišmanymą, bet ypač dėl to, kad ateityje padėtume užkirsti kelią dezinformacijai ir Lietuvos skaitytojų mulkinimui.

Apibendrindamas renginį, dr. K. Račkauskas pasidžiaugė, kad dėl „Tautotyros metraščio“ daug pastabų ir kritikos nebuvo. O akademinių sluoksnių rašiniai tikrai sustiprintų leidinį ir būtų orientyras draugijos narių autoriams. Šio metraščio pratarinę parašė akademikas Romualdas Grigas. Tikimasi, kad TPD leidžiamas „Tautotyros metraštis“ atras kelią į skaitytojų širdis ir kiekvienas galės rasti jam patinkančią temą, gal net pateikti pasiūlymų ar pastabų. □

Antanui Dambrauskui –100

Atkelta iš 2 psl.

maisto produktai (tuomet buvo dainuojama: *o darbadienis vien tik pelų...*). Atstovėdavo ilgiausias eiles pašte... „Per brolio Petro gerumą ir malonę gyvas išlikau ir „karo sugriautą“ Kazachstaną atstaciau, – ironizavo Dambrauskas. – Brolio dalis čia didesnė negu mano. Kuo aš jam atsilyginsiu? Jis, nors ir jaunesnis, mane pralenkė ir pirmasis išėjo į Amžinybę. Teatlygina jam Teisingasis Pasaulio Teisėjas.”

Iš Čeliabinsko A. Dambrauskas etapu buvo nuvarytas į Kopeiską, kur statė barakus ir karcerį. Kurį laiką į naują vietą neatkeliavo siuntiniai, tai Dambrauskas nusilpo, atsidūrė klipatų, arba „dochodiagų“, brigadoje. Drauge su Petru Klimu. Kopeisko lageryje abu tinkavo barakų kaminus, ir tada Klimas daug pasakojo apie savo jaunystę, praleistą Maskvoje, kai buvo susiviliojęs socializmo idėjomis, apie Jurgį Baltrušaitį, dirbusį diplomatu Paryžiuje, apie Oskarą Milašį ir jo pranašystes, kurių dalis, kaip nebūtų keista, išsipildė, o kita dalis užšifruota – gal dar išsipildys... Pasakojo ir apie

1918 metų Vasario 16-tosios posėdį, kuriame buvo pasirašytas Nepriklausomybės paskelbimo Aktas. Dambrauskas visa tai dėjosį į galvą ir vėliau atkar-tojo knygoje „Viskas praeina”. Turėjo fenomenalią atmintį, kurios nenusilpnino nei badas, nei lagerių muštras. Manau, kad atmintis išlavėjo studijuojant specifinę filologijos sritį – graikų, lotynų ir hebrajų kalbas.

Buvo 1947 metų sausis ar vasaris. „Sėdime abu (su P. Klimu – A.Ž.) kamputy prisiglaudę, vėl apiplėšti, kiek buvom spėję per pusmetį prasigyventi, o vagys ir plėšikai šoka, dainuoja, armonikom groja ir linksminasi, kaip tik moka. Dabar jų dienos, jų karalystė”, – rašė A. Dambrauskas. Gal ir gerai, kad jis nesulaukė atgautosios Nepriklausomybės dvidešimtmečio, kad spėjo numirti, dar pirmajame jos dešimtmetyje, kuris buvo neramus, bet ne toks ciniškas kaip šiandien. Negavo nusivilti tuo, kuo nusivylė jo jaunesnieji „kolegos” tremtiniai. Nesulaukė dienų, kurias vaizdžiai, gal šiek tiek perdėdamas nupiešė Antanas Klimas iš Rochesterio viename savo komentare. O būtent, kad jau dvidešimt metų Lietuvą valdo vis naujai pasivadinan-

čios partijos, o tiksliau oligarchai ir jų klanai. Eilinis žmogus tokioje Lietuvoje yra niekas, jaučiasi nereikalingas, kaip ir jaunimas, masiškai traukiantis į kitus kraštus ne tik geresnės duonos ieškoti, bet ir nepakęsdamas to chaoso, kurį mūsų valstybėje kelia ir nemokšos, ir apsukruoliai. Neviltin žmones varo Lietuvos žiniasklaida, ypač dienraštinė ir internetinė, besimėgaudama plėsimų, vagysčių ir žudynių aprašymais. Lietuvių kalba vis labiau skęsta įvairių skolinių, ypač anglų kalbos perdirbinių, jūroje. Nejauku eiti per Vilniaus senamiestį ar Gedimino prospektą, nes ant kiekvieno namo iškabinti angliški kavinių, grožio ir prekybos salonų, parduotuvių ir prekybos centrų pavadinimai. Lyg būtum svetimos šalies svetimam mieste... Gal dėl tokios kalbinės sumaišties ir žmonės susvetimėję, supiktėję, o įtampą dar didina nuolatinės rietenos Seime ir skandalai, siaučiantys aplink ministerijas...

Antanas Dambrauskas viso to jau nei mato, nei girdi, jis nuo 1996 metų ilsisi Druskininkų kapinėse greta Aleksandro Bogušaitės-Dambraskienės. Bet apie Aleksandrą, kaip ir apie Olžeraso lagerį, kur drauge su Dambrausku savo „bausmes” atlikinėjo daug Lietuvos meno ir kultūros žmonių, – kitoje šio pasakojimo dalyje.

Tęsinys kitame numeryje

Visa atnaujinti kalnuose

Atkelta iš 5 psl.

lavinimą įgijo Šveicarijos universitetuose, bet jų mokslo išlaidas dažnai apmokėjo Amerikos lietuvių įsteigtos šalpos organizacijos.

Štai trumpa statistika, skelbta knygoje „Lietuvių rašytojų takais Šveicarijoje”.

Fribūras (arba Freiburgas; pranc. Fribourg, vok. Freiburg) – miestas Šveicarijos vakaruose, į pietvakarius nuo Berno. Fribūro kantono centras. 36 tūkst. gyventojų.

Nuo XIX a. pabaigos katalikiškame Fribūro universitete studijavo nemažai lietuvių, ypač kuni-gų: 1895–1935 m. apie 110 studentų, tarp jų Vincas Mykolaitis-Putinas, Pranas Augustaitis, Jonas Toraitis, Stasys Šalkauskis ir kt. Juos rėmė JAV lietuvių šalpos organizacijos.

Pratinkimės padėkoti. Ir suprasti, kad tie bendromis pasaulio pastangomis išlavinti lietuviai mokė mūsų tėvus ar jų mokytojus. Ir taip reikšmingi pasaulio kultūros atšvaitai, lyg pelenuose žioruojanti kibirkštis, visą tarybų valdymo laikotarpį, negeso, žadino mūsų vaizduotę. Turime dar kartą garsiai pasakyti, kad viso pasaulio lietuvių nuopelnai leido išlikti dabartinės lietuvių kultūros lygmeniui. Turime pajusti tikrą dėkingumą, turime tuos nuopelnus įvardyti.

Studijos Šveicarijoje suformavo gana reikšmingą lietuvių inteligentijos dalį. Kai pradėjau ieškoti kuo daugiau faktų šioms kultūros sąsajoms

patvirtinti, tai jų radau ir knygoje „Lietuvių rašytojų takais Šveicarijoje”, ir vartydama daugelio į kelionę vykusių Lietuvos nevyriausybinių organizacijų istorijos puslapius.

Tuo, ką pastebėjau, norėčiau pasidalinti. Tai galėtų būti lyg ir konferencijoje „Laiko ženklai kultūros istorijoje” nespėtų išsakyti minčių tęsinys.

Tad pažvelkime į faktus kartu.

Pradėkime nuo rašytojų, kurie paminėti knygoje, kaip studijavę Šveicarijoje.

Jonas Biliūnas, lietuvių psichologinės prozos pradininkas ir literatūros klasikas. 1893 metais atsisakė stoti į kunigų seminariją ir neteko šeimos paramos. 1904 m. rudenį Biliūnas įstojo į Ciuricho universiteto filosofijos skyrių studijuoti literatūros. Ciuriche gyveno iki 1905 metų pavasario. Mintis studijuoti Šveicarijoje jam kilo susirašinėjant su Berne gyvenančiais ir studijuojančiais lietuviais. Augustinas Janulaitis studijavo teisę, Vincas Mickevičius-Kapsukas buvo laisvasis Berno universiteto filosofijos ir ekonomikos kursų klausytojas. Jurgis Šaulys – būsimas Nepriklausomybės akto signataras, būsimasis Lietuvos diplomatas Berne studijavo mediciną. 1904 metais spalio 22 d. Biliūnas atvyko į Ciurichą. Studijuoti jis galėjo gavęs Amerikos lietuvių stipendiją ir paramą iš Povilo Višinskio. Studijavo literatūrą. Šveicarijoje jis parašė ir savo testamentinį eilėraštį „Kai numirsiu, man’ pakaskit”, Ciuriche buvo parašytas ir garsusis „Laimės žiburys”. (Namas *Universitätsst-*

rasse 58). (Pagal Audriaus Alkausko straipsnį.)

Marija Pečkauskaitė-Šatrijos Ragana, lietuvių lyrinės psichologinės prozos pradininkė, Šveicarijoje studijavo 1905–1907 metais, remiama „Motinėls” stipendijos. Ji kaip laisva klausytoja lankė filosofijos, literatūros, pedagogikos, vokiečių ir prancūzų kalbų paskaitas Ciuricho ir Fribūro (Fribourg) universitetuose. Į Lietuvą parsivežė garsaus pedagogo Friedricho Wilhelmo Foersterio (1889–1966) pedagogines idėjas. Jo moralinės etikos kurso paskaitas ji klausė Ciuricho universitete. (Pagal Gražinos Staniūtės-Hagopian straipsnį.)

Vincas Mykolaitis-Putinas. Vienas iškiliausių XX a. lietuvių rašytojų: poetas, prozininkas, taip pat dramaturgas, vertėjas, literatūros teoretikas, kritikas. Baigė Marijampolės gimnaziją, 1909 įstojo į Seinų kunigų seminariją, 1915 gavo kunigo šventimus ir išvyko mokytis į Petrapilio dvasinę akademiją. Tuo metu spaudoje pasirodė jo eilėraščių rinkinys „Raudoni žiedai”. 1918 metais, gavęs Amerikos Tautos fondo stipendiją 4 metams ir teisę studijuoti katalikiškame Fribūro universitete, Putinas sėkmingai tęsė studijas Fribūro universitete. 1922 metais baigė universitetą filosofijos daktaro laipsniu. Tada dvejus metus rengėsi profesūrai Miuncheno universitete. 1923 metais grįžo į Lietuvą ir profesoriavo Lietuvoje. VDU dėstė naująją lietuvių literatūrą (VDU įkurtas 1922 m.).

Pagrindines studijas Putinas skyrė sistematinei filosofijai, šalutinėmis pasirinko filosofijos ir meno istoriją, tyrinėjo literatūrinių krypčių kilmę ir jų stiliaus savybes. Studijavo literatūros meno estetiką ir literatūros mokslo sistematiką. Vadovaujant belgų profesoriui Munnynckui, prancūzų kalba parašė disertaciją „Vladimiro Solovjovo estetika (estetinės pažiūros)”. Ši Putino disertacija yra saugoma Fribūro universiteto archyvuose. Putinas Fribūre lavino ir savo pilietinius organizacinius gebėjimus – buvo išrinktas studentų organizacijos „Lituania” vadovu. Veikla buvo aktyvi – kas mėnesį rengiamos paskaitos, išvykos, aptariamai pasirengimai šventėms. Putinas Fribūre sukūrė lietuvių chorą ir jam vadovavo, fotografavo, dažnai lankydavo koncertus gotikinėje Fribūro katedroje, jos vargonai garsėjo visoje Europoje. Jau Fribūre priėmė sprendimą dėstyti literatūrą.

Lietuvai taip reikšmingame Fribūre vien daktaro disertacijas 1889 (nuo įkūrimo) iki 1936 metų be Vinco Mykoliaičio-Putino apgynė dar 30 lietuvių. Kartu ir pirmosios moterys studentės – su Putinu į Šveicariją atvykusios M. Ambraziejūtė ir M. Andziulytė.

Fribūro universiteto auklėtiniai S. Šalkauskis, Vincas Mykolaitis-Putinas, J. Eretas atvežė į Lietuvą šveicarišką dvasią ir stengėsi įdiegti Vakarų Europos universitetų tradicijas. (Pagal Dianos Brunner straipsnį.)

Tęsinys kitame numeryje

Rigi Kulm

P. Dumšienės nuotr.